

Poctivého cechu mlinarskeho peczet

LUKÁŠ KOVÁŘ

ABSTRACT: Poctivého cechu mlinarskeho peczet (Fair Millers' Guild Seal)

The urban environment enriched sigillography with artisanal symbols and its own aesthetics, while also contributing to the vulgarisation of seals themselves. The milling trade was a part of this, its symbols being the gearwheel and waterwheel, millstone, tiller, chisel, axe and compass with brackets. The first users of these symbols, however, were the nobility, with heraldic figures which took hold here including the cogwheel / waterwheel, millstone and rarely also tiller. The oldest millers' guild seal dates back to the early 16th century. Their appearance changed over time and according to location, but in general it can be said that the dominating identifying symbol was the cogwheel / waterwheel. It is mainly lions who take on the role of shield-bearer, but one can also come across angels, griffins, nymphs and miller figures. The seal image is often accompanied by axes and compasses with brackets, with the first crowns appearing in the second half of the 17th century. Millstones on guild seals are first seen at the beginning of the 18th century, with the use of chisels or a separately positioned tiller seen rather sporadically. You can come across guild seals with Saint Wenceslas in Moravian Wallachia and Moravian Slovakia. The personal seals of artisans and burghers were inspired by guild seals, but their symbolism and execution is simpler. One only rarely comes across miller symbols on municipal seals, although there are a couple of examples with topographical depictions of whole mills.

KEY WORDS: Millers' Guild – Sigillography – Water Wheel – Spur Wheel – Millstone – Rynd – Pick

CONTACTS: Mgr. Lukáš Kovář, Státní oblastní archiv Praha-východ se sídlem v Přemyšlení, Přemyšlení 220, 250 66 Zdiby; e-mail: lukas.kovar@soapraha.cz

Přestože je institut pečeti starý několik tisíc let, v našem prostředí se prosadil až během středověku. Po pečetích panovnických, církevních a šlechtických se zhruba od poloviny 13. století objevují i první pečeti komunální. Nejprve šlo o vlastní pečeti měst, s rostoucí vzdělaností a stále častějším písemným pořízením se ale postupně přidávali další uživatelé – městský patriciát, cechy a nakonec i jednotliví měšťané a řemeslníci. Ke konci raného novověku tak ve městech disponoval pečeti téměř každý aspoň trochu majetný obyvatel.¹

Města jako střediska řemesel a obchodu vnesla do sfragistiky nové podněty. Jednalo se zejména o novou oblast řemeslnické symboliky, osobitě výtvarné pojetí cechovních pečetí, ale i vulgarizaci a s tím spojený úpadek pečeti jako takové. Mlynářské řemeslo samozřejmě nezůstalo stranou a přispělo jednak vlastními symboly, jednak novým pojetím tradičních heraldických figur či způsobu zobrazení.

¹ Více k obecným dějinám pečeti viz Jarmila KREJČÍKOVÁ – Tomáš KREJČÍK, *Úvod do české sfragistiky*, Ostrava 1989, 86 s. nebo nověji Karel MARÁZ, *Sfragistika: studijní texty pro posluchače pomocných věd historických a archivnictví*, Brno 2014.

S mlynářskou symbolikou se tak na pečetích můžeme setkat v podobě heraldické náplně šlechtických pečeti, identifikace řemesla u osobních a cechovních pečeti, ale i ve funkci čistě estetické nebo v podobě mluvících znamení některých obecních pečeti.²

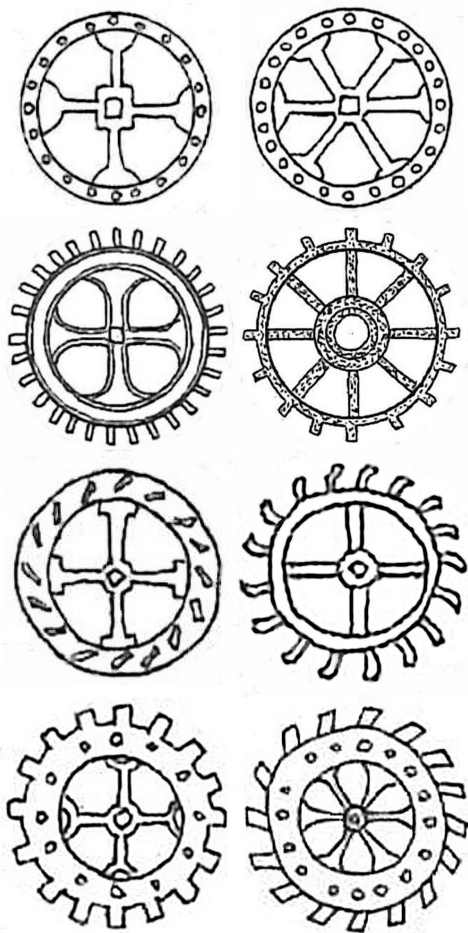
TYOLOGIE MLYNÁŘSKÝCH SYMBOLŮ

Paleční a vodní kolo

Vodní i paleční kolo tvoří základ technologického vybavení mlýna. Jako obecné umělé figury se na domácích erbech objevují již v polovině 14. století, primárním zdrojem jejich prvních vyobrazení na pečetích tak nebylo řemeslnické prostředí, ale heraldika.³ Nelze však tvrdit, že by mlynáři v tomto směru ničím nepřispěli, právě naopak. Zatímco šlechta používala schematické a relativně ustálené formy heraldických figur, cechovní a osobní mlynářské pečeti zachycují oba typy mlýnských kol v nepřeborném množství tvarů a forem. Výsledný obraz každého zobrazeného kusu je pak souhrnem celé řady vlivů – technologické úrovně mlýnů v okolí, zvoleného způsobu zobrazení, dobové módy i míry zručnosti zhotovitele typáře. S touto pestrostí se ale pojí i problém identifikace jednotlivých druhů vodních kol. Jak je patrné na obrázku č. 1, na pečetích se lze setkat jak s téměř technicky dokona-

2 S ukončením projektu *Soupis pečeti, pečetidel a sbírkových odlišků v archívech České republiky* u nás v současnosti neexistuje žádný souhrnný pramen srovnávacího sfragistického materiálu. U ikonograficky vymezeného předmětu studia je tak badatel odkázán pouze na poměrně rozsáhlou, leč značně roztržitěnou sfragistickou literaturu, a přímé studium v muzeích a archívech. Ze základních kompendií s obsáhlejším obrazovým doprovodem je pro šlechtickou heraldiku možno uvést August SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty*, 5 svazků, Praha 2001–2003, u komunálních pečeti pak Václav VOJTIŠEK, *O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých*, Praha 1928, oblastní přehledy městských znaků a pečeti vydávané v 70. a 80. letech 20. století a dílo Karel LIŠKA, *Sbírka komunálních znaků, pečeti a razítek*, 7 svazků, Brno 2012–2014. V případě cechovní sfragistiky se kromě ojedinelé práce Jakub HRDLIČKA – Jaroslav JÁSEK – Vladimír HRUBÝ, *Pět století řemeslné symboliky ve sbírce pečetidel a razítek Archivu hlavního města Prahy. Komentovaný katalog*, Praha 1999 a série katalogů cechovních pečeti z Mostecka a Dolního Poohří Martina Myšičky (za všechny jen Martin MYŠIČKA, *Řemeslná symbolika na pečetích, znacích a korouhvích na příkladu cechů města Mostu*, Sborník archivních prací, 2008 (58), č. 2, s. 320–402) tématem soustavněji zabýval pouze Miroslav MILEC, *Cechovní pečeti I*, Brno 2011, TÝŽ, *Cechovní pečeti II*, Brno 2013 a TÝŽ, *Měšťanské, úřednické a řemeslnické pečeti a merky: pečeti z Jihočeských archívů*, Brno 2013, 149 s. Autor si je vědom značné problematičnosti posledně jmenovaného autora, zejména co se přesnosti kresby týče, nicméně se jedná o jedinou novodobou obrazovou práci věnující se cechovním pečetím v celozemském měřítku. Jako taková má nezastupitelnou funkci minimálně jako obsáhlý soupis dochovaných cechovních pečeti a typářů s informací o jejich uložení a hrubou představou o jejich podobě.

3 Zde je nutno upozornit na pravděpodobné zmatení pojmů v dosavadní heraldické literatuře. První moderní soupisy z per Vojtěcha Krále z Dobré Vody, Martina Koláře či Augusta Sedláčka označují téměř všechna středověká erbovní mlýnská kola jako kola paleční. S tím ale nelze v úplnosti souhlasit, protože i přes velkou dávku heraldické stylizace by například znamení pánů z Rožďalovic (viz obrázek č. 8) nedávalo z technologického hlediska příliš smysl. Palce palečních kol jsou hladké, při pohledu z boku vypadají u čelního palečního kola jako malé zuby vystupující za jeho obvod. Když se ale zadíváme například na jeden z německých tisků z počátku 16. století s názvem *Alegorie gramatiky, rétoriky a logiky*, začíná být situace jasnější – kolo se zuby s krátkými břevny se nápadně podobá staršímu typu jednokružního hřebenáče, tedy vodního kola na spodní vodu. Reprodukce in: Luděk ŠTĚPÁN – Radim URBÁNEK – Hana KLIMEŠOVÁ, *Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách*, 2. díl, Praha 2008, s. 15.

Obrázek 1 – Typologie palečních a vodních kol na cechovních pečetích. Upraveno dle M. MILEC, Cechovní pečeti I a II a skutečných pečeti.

znázorňují jiný typ vodního kola, konkrétně hřebenáče. Prokazatelnými hřebenáči jsou kola s lopatkami vystupujícími za jeho vnějším i vnitřním okrajem, ta jsou ale na pečetích poměrně vzácná. Jednoduchá pravidla pro rozpoznávání mlýnských kol bohužel neexistují, je potřeba posuzovat každé zvlášť a všimnout si takových detailů, jako je hustota palců, robustnost konstrukce, typ hřídele apod. Situace je značně nepřehledná a bude jí potřeba věnovat náležitou pozornost, zejména co se týče shromáždění dostatečného množství srovnávacího materiálu na pečetích, ale i na dochovaných složeních a dobových vyobrazeních.

Paleční a vodní kola mají sice svůj charakteristický vzhled, na poškozených nebo špatně otištěných pečetích mohou být ale snadno zaměněna s jinými typy kol. Jedná se především o kolo vozové, jež má ale obvykle více ramen a tenké loukotě bez

lým zobrazením palečních i vodních kol, tak s různými zjednodušenými formami, schematickými nákresey i s koly z funkčního hlediska nesmyslnými. Nejběžněji se lze setkat s čelním palečním kolem se čtyřmi či šesti subtilními rameny a hustě nabitými palci vystupujícími za obvod kola. Obvodová linka kola je obvykle nepřerušovaná, v některých případech ale zašla stylizace tak daleko, že palce s kolem splývají v jeden celek připomínající modernější ozubené kolo. Následují paleční kola lícní s řadou palců v podobě kroužků nebo krátkých rysek při obvodu kola. Kola s ryskami posunutými ke středu kola mohou být taktéž paleční, zde již ale nelze vyloučit ani snahu o znázornění kola vodního – korečnicku. Jím jsou bezesporu kola mající na své ploše řadu rysek vůči radiálnímu směru ukloněných. Kola s vystupujícími nakloněnými „palcí“ patrně

dalších detailů. Dále může jít o symbol kolovratu, stáčecí kolo prýmkařů, ale také o kolo svaté Kateřiny, nebo dokonce hodně schematizované kolo klévské. Kromě záměny za jiný typ kola by mohlo dojít k chybné identifikaci u hamerníků, kteří paleční či vodní kola také používali, obvykle je ale doplňovali symbolem kladiva.

Mlýnský kámen

Mlýnské nebo také mlecí kameny tvoří srdce každého mlýna a smelky opřené o jeho zeď vytvářejí jeden z archetypálních obrazů českého venkova. Jako nápadný a všeobecně srozumitelný symbol se poměrně záhy dostaly na štíty rodící se šlechty, zejména pak rodů s predikáty odvozenými od slova mlýn.⁴ Starší heraldická literatura je popisuje jako žernovy, od toho se ale v současnosti upouští pro polysémii (také ruční samotížný mlýn).

Na pečetích bývá obvykle zobrazován běhoun při pohledu zdola, tedy z mlecí strany, a to buď s osazenou kypřicí, nebo prázdným otvorem pro ni. U nejstarších šlechtických pečetí se ale občas můžeme setkat i s kameny s prázdným nebo přepásaným kroužkem, což by naznačovalo pohled na volně položený nebo nasazený běhoun shora.⁵ Pokud je tvar kypřice na kameni dostatečně zřetelný, nečiní jeho identifikace na pečetí žádné potíže. Nesnáze začínají u neostrých otisků a shora nahlížených kamenů, u nichž může dojít k záměně s podobnými heraldickými figurami (například koule, kotouč, hořící kotouč či prstenec)⁶ nebo se symboly brusů na cechovních a osobních řemeslnických pečetích.⁷ Kromě analýzy pečetního obrazu je proto vždy potřeba věnovat také patřičnou pozornost popisu a podle něj korigovat své závěry.

Kypřice

Kypřice je železná součást mlýnského složení, přenášející rotační pohyb ze železí na běhoun. Nabývala různých tvarů, nejčastěji se ale můžeme setkat s její dvouramennou formou s rameny ve tvaru drozdího nebo vlaštovčího ocasu. Je obecnou heraldickou figurou, ve starší literatuře nesprávně označovanou jako oškrt.⁸ Jako erbovní znamení nebyla v českých zemích příliš rozšířena, kromě několika zobra-

4 U nás pouze Krabicové z Veitmile a spřízněné rody, v německém prostředí byl ale hojnější. Za zmínku stojí také polské erbovní znamení *kuszaba*, tedy mlýnský kámen s kypřicí, jež sem bylo přineseno z Čech. Bartosz PAPROCKI, *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1858, s. 633-634, https://books.google.cz/books?id=3BAEAAAAYAAJ&pg=PA633&dq=kuszaba&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKewjU5_DDub3PAhVQFMAKHRPhAFsQ6AEIMTAD#v=onepage&q=kuszaba&f=false (accessed 2016-09-28).

5 Heslo žernov in: A. SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečetí*, sv. 3, s. 427-429 nebo například pečeť Jana z Veitmile na listině Zdeňka ze Šternberka z 10. srpna 1456. Státní oblastní archiv Třeboň, fond Cizí rody (1286-1727), sign. 173, <http://monasterium.net/mom/CZ-SOAT/CizyRody/173/charter> (accessed 2016-09-08).

6 Viz příslušná hesla in: A. SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečetí*, sv. 2 a 3.

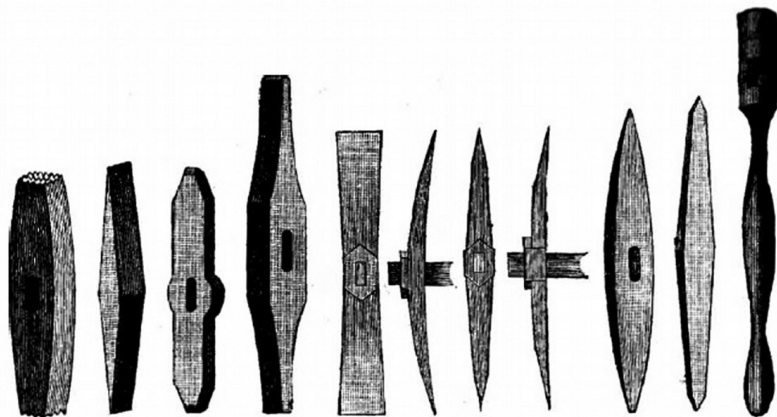
7 Symbol brusu nese například typář cechu brusičů v Praze zobrazený v J. HRDLIČKA a kol., *Pět století*, s. 253. Od mlecího kamene jej odlišuje čtvercový otvor.

8 Autorem tohoto omylu je pravděpodobně Vojtěch Král z Dobré Vody. Mlýnářské terminologii v heraldice a záměně oškrtu za kypřici se detailně věnovali Jaroslav JÁSEK, *Oškrt versus kypřice – snad už naposledy*, *Heraldická ročenka* 1983/1, s. 88-105 a Václav ELZNIC, *Oškrt = heraldický omyl*, *Genealogické a heraldické listy*, 1994/1-2, s. 9-13.

zení na mlýnských kamenech pánů z Veitmile je u starých rodů zmiňována pouze v souvislosti se Vskurskými ze Vskur.⁹ Na pečetích se kypřice více objevuje až s mlynářskými cechy a to opět jako součást mlecího kamene nebo i samostatně. A zde je potřeba se mít na pozoru. Při pohledu shora, jak je kypřice zobrazována, se svým tvarem velmi podobá... oškrtu.¹⁰ Vystává tedy otázka, zda hojně diskutované zmatení pojmů kypřice/oškrt skutečně pramení z pouhé jazykové neznalosti Vojtěcha Krále z Dobré Vody, nebo je situace komplikovanější a došlo zde i k záměně tvarově podobných symbolů.

Oškrt

Oškrt je železný nástroj sloužící k úpravě a křesání mlýnských kamenů. V mlýnicích lze na něj občas narazit i dnes, pravděpodobně se ale bude jednat o modernější formu v podobě masivního topůrka s příčným otvorem pro vkládání výměnných dlát. Středověké oškrtky vypadaly odlišně, jednalo se vlastně o na topůrka nasazovaná dláta či sekáče.¹¹ Literatura hovoří o špičatých i dlátovitých koncích a jednostranné i oboustranné formě. Ke zmatení dále přispívá skutečnost, že se oškrtu užívalo jak v mlynářství, tak v hornictví a při lámání kamene. Jak vidno, dobová i současná terminologie je značně nepřehledná a pod jedním názvem se mohlo v různých dobách i oblastech skrývat tvarově odlišné nářadí. Ve znaku mlynářského cechu ve Stráži (Neustadt) můžeme vidět oškrt nasazený na topůrku při pohledu z boku,¹² jinak se ale spíše zobrazuje shora. Ve své dlátovité formě je tak

Obrázek 2 – Nástroje používané k úpravě mlecích kamenů – zleva pemrlice, dláto do francouzského oškrtu, různé tvary klasických oškrtů, oškrtiště francouzského oškrtu. Stanislaw MAŁYSZCZYCKI, *Młynarstwo zbożowe*, Tom I, Warszawa 1890, s. 258.

9 Martin KOLÁŘ – August SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika. [Sv.] I. Část všeobecná*, Praha 1902, s. 209.

10 Také při pohledu shora, při bočním pohledu připomíná oškrt hornické želízko nebo malý krumpáč.

11 Viz obrázek č. 2.

12 J. JÁSEK, *Oškrt*, s. 94.

ale velmi podobný kypřici, od níž ji může v některých případech odlišovat pouze tvar otvoru – u kypřice čtvercový, u oškrtu podélně oválný; obecně ale platí to samé co pro rozpoznávání mlýnských kol.

Ostatní pracovní nástroje

Další používané symboly odkazují zejména na sekernickou část mlynářského řemesla. Patří sem hlavně sekery širočiny, položené do pečetního pole buď samostatně, nebo ve dvojici po stranách hlavního výjevu, případně přeložené přes sebe. Vzácně se lze setkat i s pečetěmi, kde je sekera hlavním a jediným mlynářským symbolem.¹³ Technickou zdatnost dále symbolizuje kružidlo s úhelnicí, opět použité samostatně nebo častěji charakteristicky přeložené přes sebe. Společně s oškrtý občas vystupují mlátky, jež by však při použitém způsobu zobrazení mohly být i pemrlicemi; věc si žádá dalšího výzkumu. To platí i pro nářadí doposud neidentifikované či zatím nepotvrzený symbol pytle.¹⁴

UŽIVATELE PEČETÍ S MLYNÁŘSKOU TEMATIKOU

Mlynářské cechy

Mlynářská bratrstva a cechy se proti jiným řemeslům začaly formovat s určitým zpožděním. Bylo to dáno jednak malým počtem mlynářů ve většině středověkých měst, jednak jejich postavením pouhých nájemců či městských zřízenců.¹⁵ Významnějšího postavení zpočátku dosáhli pouze v Praze; v menších městech byly běžné společné cechy s pekaři, perníkáři a krupaři, případně dalšími potravinářskými a technickými řemesly. Rozrůznění řemesel a rostoucí počty mlýnů nicméně vedly k postupnému osamostatňování mlynářů, takže v 18. století neměli vlastní cech již jen v těch nejmenších sídlech a panstvích.¹⁶

Vnitřní i vnější svébytnost každého cechu se mimo jiné projevovala v používání celé řady reprezentativních předmětů. Pečetní typáře bychom ale mezi prostředky sebereprezentace zpočátku hledali marně, neboť nejstarší cechovní písemnosti byly pečeti měšťskou.¹⁷ První dochované pečetě mlynářských cechů tak po-

13 Společný cech pekařů a mlynářů ve Stříbře, 1596 in: M. MILEC, *Cechovní pečetě I*, s. 123.

14 Společný cech pekařů a mlynářů v Mutěnině, 1733 in: M. MILEC, *Cechovní pečetě II*, s. 99, u zobrazené pečeti z Jevišovic bylo použití pytle vyvráceno.

15 Neplatilo to úplně beze zbytku, na svobodné mlynáře je možné narazit od samého počátku rozšiřování vodních mlýnů u nás, nicméně vysoké počáteční náklady společně se snahou měst a vrchností o zajištění pravidelných příjmů vedly spíše k nájemnickému modelu podnikání, více viz například Zikmund WINTER, *Zlatá doba měst českých*, Praha 1913, s. 195.

16 Zde mohli mlynáři zůstat součástí společného cechu nebo tzv. rajcechu po celou dobu fungování cechovního zřízení, tedy do roku 1859.

17 Na tomto místě by bylo vhodné přiblížit vztah mezi cechovním znakem, korouhví a pečetí. Základním identifikačním prostředkem cechu byl cechovní znak, který podobně jako šlechtické erby či znaky měst podléhal panovníckému regálu. To zjednodušeně znamená, že mohl být udělen nebo polepšen pouze panovníkem. Cechovní znaky byly používány v kodifikované i nekodifikované podobě (nejstarší pražská „erbovní“ listina udělená staroměstským řezníkům pochází z roku 1437, v pozdější době byly erbovní dispozice většinou

Obrázek 3 – Typář cechu mlynářů v Trutnově z roku 1513. Státní okresní archiv Trutnov, fond Cech mlynářů Trutnov, nein.v.

Obrázek 4 – Typář cechu mlynářů v Tovačově z roku 1760. Muzeum Komenského v Přerově, p. o., fond Tovačov, ev. č. T 3092. Fotografie Jitka Hanáková.

cházejí až z 1. poloviny 16. století, ojedinělé zmínky v koroboracích pak posouvají dobu jejich vzniku někdy ke konci 15. století.¹⁸ Další vývoj byl v podstatě shodný s pečeti jiných řemesel.¹⁹ Obvykle se jednalo o znakové pečeti kulatého tvaru a velikosti 28 až 45 mm. Zpočátku byly ve svém zpracování dosti hrubé, barokní typáře již ale vykazují jemnou kresbu a pečlivé řemeslnické zpracování. S ohledem na dobu vzniku na nich dominuje kapitála a národní jazyky (podle místa původu čeština nebo němčina), od konce 18. století je možné se setkat i s kurzívou. Grafické řešení pečetiho pole nebylo ustálené a proměňovalo se v závislosti na místě

---

součástí cechovních artikulí) – nejdříve na bojových praporecích, odtud se pak dostaly na slavnostní korouhve, domovní znamení a další cechovní předměty. Symboliku cechovního znaku dále přejímali v upravené podobě i jednotliví členové cechu k vlastní sebe prezentaci. K počátkům cechovní heraldiky více viz J. HRDLÍČKA a kol., *Pět století*, s. 16–17. V případě pečeti byla situace odlišná. Jejich podobu určovala spíše tradice a obecné povědomí, právní závaznost vycházela především ze všeobecného uznání okruhem uživatelů, jimž byla určena. Vzhledem k tomu, že v 16. století u nás stále panovala móda erbovních pečeti, cechy taktéž umístily své znaky do pečetiho pole. Ty se ale v rámci jednoho řemesla příliš nelišily, protože nově vznikající cechy obvykle přejímaly své artikule od cechů starších, a to včetně předepsané podoby cechovního znaku. Cechovní pečeti jednotlivých řemesel si proto byla typologicky dosti blízká, k jejich odlišení používaly cechy různého rozvržení pečetiho pole, tvarů štítů, štítonošů či strážců štítu, kompozice byla dále doplňována další mlynářskou nebo náboženskou symbolikou, případně rostlinnými dekory a jinými ozdobnými prvky.

18 K nejstarší historii mlynářských pečeti a zejména pak pečeti přísězných zemských mlynářů viz příspěvek Marty Maříkové na předcházejících stránkách tohoto časopisu.

19 Po strohých, ale heraldicky dobře zvládnutých znakových pečeti gothicích nabývají tyto na zdobnosti, štíty se přizpůsobují dobové módě, postupně se objevují štítonoši, strážci štítu a doplňující řemeslnická symbolika. Barokní pečeti byly charakteristické bohatě zdobenými kartušemi, plnými znaky a zcela vyplněným pečetiho polem v komponovaných scénách. S nástupem klasicismu dochází k rychlému zjednodušování pečetiho obrazu, ikonografie je redukována na základní řemeslnické symboly, jež jsou obvykle volně položené do hladkého pole s minimem ozdob. Jako poslední vývojovou fází lze označit první nápisové pečeti, jejichž grafické pojetí pak přebírají razítka živnostenských společenstev. Více k vývoji výtvarné stránky pražských cechovních pečeti viz J. HRDLÍČKA a kol., *Pět století*, s. 18–30.

Obrázek 5 – Přitíštěná pečeť cechu mlynářů v Poděbradech na listině z roku 1830, typář z roku 1799. Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, fond Cech pekařů, krupařů a mlynářů Poděbrady, inv. č. 4.

Obrázek 6 – Typář cechu mlynářů panství brumovského. Městské muzeum Valašské Klobouky, Historická a etnografická sbírka, inv. č. 3934.

i čase.²⁰ Dominujícím identifikačním symbolem mlynářských cechů bylo paleční nebo vodní kolo. To mohlo být do pečetního pole položeno volně nebo na štítu; v roli štítonošů se uplatňovali hlavně lvi, narazíme však i na anděly, gryfy, nymfy či postavy mlynářů. Obraz často doplňují sekery a úhelnice s kružidlem, ve druhé polovině 17. století se objevují první koruny. Mlýnský kámen se na cechovních pečetích prosazuje až počátkem 18. století, použití oškrtu nebo samostatně položené kypřice je velmi sporadické.²¹

Z atypických pečetí je možno vzpomenout na pečeť mlynářského cechu v Písku s úplným městským znakem bez kola, kasejovickou pečeť s dvouhlavým orlem nesoucím paleční kolo na hrudi, pečeť lukovského panství s postavou sv. Jana Nepomuckého anebo na Valašsko a Slovácko omezený regionální typ pečeti s postavou svatého Václava s praporem, anděly a dvěma štíty u nohou se symboly palečního kola a mlýnského kamene.²² Samostatnou kapitolu tvoří pečeti společných cechů s jinými řemesly. V případě nejčastějšího spojení mlynáři – pekaři se v pečetním poli obvykle objevují paleční/vodní kolo, sekera a preclík. U vícečetných cechů či

20 Nejstarší autorovi známá pečeť mlynářského cechu v Turnově z roku 1513 zobrazuje lícní paleční kolo se čtyřmi rameny nesené dvěma jednoocasými lvy, nad nimi širočina přeložená kružidlem a úhelnicí. Opis mezi dvěma perlovci *HANDWERCKSSIGIL | *BG.BD.KD.PD.TW.KS.LD.1513. Tento typ pečeti, tedy paleční/vodní kolo samostatně nebo na štítu nesené dvěma lvy a doplněné kružidlem s úhelnicí, byl poměrně oblíbený a rozšířený po celé zemi.

21 Ve většině případů je zběžným prohlédnutím obtížné rozhodnout, o který ze symbolů se jedná, v tomto směru bude potřeba dalšího archivního bádání zejména ve věci geneze dotčených pečetí (např. cech v Týně nad Vltavou, Brně, Náměšti a další).

22 Viz obrázek č. 6.

Obrázek 7 – Osobní mlynářská pečeť s iniciálami F. M. Vlastivědné muzeum Kyjov, pobočka Masarykova muzea v Hodoníně, inv. č. E 97-8.

Obrázek 8 – Pečeť Hereše z Rožďalovic, listina z roku 1356. Národní archiv ČR, Archiv České koruny, inv. č. 575.

rajcechů se z důvodu minimální vyhrazené plochy mlynářská symbolika obvykle omezuje pouze na stylizované paleční či vodní kolo.

Osobní pečete

U osobních měšťanských a řemeslnických pečeti je mlynářská symbolika spojena téměř výhradně se způsobem obživy majitele. Pro tyto pečete jsou typické malé rozměry (obvykle 12 až 18 mm) a okrouhlý, oválný nebo osmiboký tvar. Kresba je jednodušší, základem symbolického výjevu je vždy paleční/vodní kolo. To je položeno do pečetního pole volně nebo neseno dvěma lvy, z doprovodných symbolů se uplatňují pouze sekera a kružidlo s úhelnicí.²³ Pečetní obraz často doplňují ozdobné prvky v podobě rostlinných motivů nebo grafických ornamentů. Opis chybí, většinou je nahrazen iniciálami majitele přímo v pečetním poli. Jako typáře sloužily pečetní prsteny nebo malá pečetítka. Úroveň jejich zpracování byla velmi proměnlivá, setkat se lze se značně primitivním rytím pouze schematicky naznačeného výjevu i precizně provedenými měšťanskými pečeti.²⁴

23 Na fotografiích nálezů pečetních prstenů uveřejněných amatérskými hledači na zájmových serverech *detektorweb.cz* nebo *odkrywca.pl* lze občas narazit na exempláře se symbolem kypřice (případně oškrtu, ukázky nejsou vždy úplně ostré), bohužel téměř bez výjimky anonymně a bez dalších informací týkajících se nálezové situace.

24 Jako příklad takového pečetítka viz obrázek č. 7.

Obrázek 9 – Pečeť obce Choltice s mlýnským kamenem s kypřicí, nad ním oškrt přeložený mlátkem. Archiv Národního muzea, Eichlerova sbírka, neinv.

Obrázek 10 – Pečeť obce Česká Radiměř s topografickým ztvárněním mlýna s kolem na horní vodu. Tamtéž.

Šlechta

Jak již bylo zmíněno, vodní a paleční kolo, mlýnský kámen a kypřice jsou tradičními heraldickými figurami. Na šlechtických pečetích se objevují zhruba v polovině 14. století zprvu jako volně položené symboly, později jako erbovní figury na štítu. Zdá se, že u starých českých rodů nebyla mlynářská symbolika příliš oblíbená, větší proslulosti dosáhli pouze Krabicové z Veitmile s mlýnským kamenem v červeném štítě. Vodní či paleční kolo nalezneme v erbu pánů z Lideřova,²⁵ z Rožďalovic,²⁶ z Onšova,²⁷ z Krsovic,²⁸ z Libčan²⁹ či z Mulheima,³⁰ kypřice pak u Vskurských ze Vskur.³¹ V erbovnících můžeme dohledat i další drobnou šlechtu s mlynářskou symbolikou, dohledání jejich pečetí (pokud se vůbec dochovaly) ale přesahuje možnosti tohoto příspěvku. V pobělohorské době četnost mlynářských symbolů na zdejších erbech vzrůstá, a to jak zásluhou příchozí zahraniční šlechty, tak i fiktivních predikátů nově nobilitované šlechty 18. a 19. století.³²

25 Jiří K. NEBESKÝ, *Genealogická znaková galerie v Bílovci*, Vlastivědný věstník moravský, 2000/2, s. 170–176.

26 A. SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečetí*, sv. 2, s. 179., TÝŽ, *Atlasy*, sv. 5, s. 189.

27 TÝŽ, *Atlasy*, sv. 2, s. 172.

28 TÝŽ, *Atlasy*, sv. 4, s. 53.

29 TÝŽ, *Atlasy*, sv. 5, s. 368.

30 TAMTÉŽ, s. 287.

31 M. KOLÁŘ, *Českomoravská heraldika*, [sv.] 1, s. 209.

32 Bylo by zajisté zajímavé sledovat, jak velké procento nové šlechty si pořídilo pečetní typář a jaká výtvarná schémata volila, bohužel tato oblast sfragistiky je zatím polem zcela neoraným.

Města a obce

Protože mlynářství nepatří mezi řemesla, jež by profilovala charakter obcí a měst (jako například hornictví nebo vinařství), s jeho symboly se na komunálních pečetích setkáme jen zcela výjimečně. Autorovi je známa pouze jediná taková pečeť, a to z Choltic, kde se však obsah pečetního pole nepojí přímo s mlynářstvím, ale s výrobou mlýnských kamenů (otesků) v nedalekých raškovických lomech.³³ Zcela atypickou skupinu mlynářské symboliky na pečetích tvoří realistická zobrazení celých mlýnů. Jedná se buď o pečeti obcí, u nichž mlýn funguje jako mluvící znamení (například Česká Radiměř – původně Rothmühl),³⁴ nebo zde mlýn tvořil významnou dominantu (pravděpodobně Běloves). Ze sfragistického hlediska se jedná o obrazové pečeti topografické, molinologickou terminologií bychom je mohli označit jako venkovské mlýny s kolem na horní vodu.

ZÁVĚREM

Mlynářskou symboliku používalo na svých pečetích více uživatelů, kromě samotných mlýnářů se s ní setkáme také ve sfragistice šlechtické a komunální. Tyto pečeti se obvykle nelišily výběrem symbolů, ale způsobem jejich použití. Zatímco u šlechty obvykle vystupovaly samostatně v heraldicky strohých tvarech odkazujících na rodovou legendu nebo predikát, u pečeti cechovních se můžeme setkat s celou řadou vyobrazení od nejjednodušších schematických forem přes zdobení či nepochopením zdeformované obrazy, hagiografické výjevy až po komponované scény vyzdvihující cechovní ctnosti a dovednosti. Vzácně lze nalézt i pečetní obrazy s realisticky ztvárněnými mlýnáři při práci, případně s celými mlýny na komunálních pečetích.

Hlavním symbolem mlynářství bylo paleční/vodní kolo, což je patrné zejména u cechovních a měšťanských pečeti. Pečetnímu obrazu zde dominuje po celý raný novověk a nesené lvem či lvy představuje nejčastěji používaný mlynářský motiv vůbec. Ostatní ryze mlynářské symboly, tedy mlecí kámen, kyprice a oškrt, se vyskytují mnohem vzácněji a v případě cechovních pečeti většinou i později. Kromě jednoznačně mlynářské symboliky se s řemeslem pojí i další symboly a figury, které ale obvykle pouze doplňují a rozvíjejí hlavní sdělení pečetního obrazu. Sem patří hlavně sekery, úhelnice a kružidla odkazující na sekernictví a technickou zručnost, koruny, svatí patroni, případně lvi, andělé, gryfové a nymfy v roli oblíbených štítonošů.

Česká historická věda je poměrně skoupá na systematické práce z oboru cechovní sfragistiky a i tato stať, jež je spíše úvodem k tématu než detailní studií, bohužel přináší více otázek než odpovědí. Ty se přitom netýkají pouze samotného vývoje mlynářských pečeti, ale i tak základních věcí, jako je správná identifikace jednotlivých symbolů nebo odstranění terminologických nepřesností. Jejich zodpovězení

³³ Viz obrázek č. 9.

³⁴ Viz obrázek č. 10.

bude možné pouze za předpokladu multidisciplinárního přístupu a shromáždění dostatečného množství kvalitního srovnávacího materiálu, pevně ale věřím, že výsledek takto pojaté práce by mohl být přínosem pro mnohem širší publikum než jen pro příznivce molinologie.